

NICOLAE DRĂGANU – FILOLOG

Menționat în permanență între reprezentanții de frunte ai școlii lingvistice clujene, Nicolae Drăganu¹ nu a beneficiat încă de o cercetare monografică. Acest lucru se explică și prin faptul că opera sa este de o mare diversitate, uneori greu de adus la un numitor comun. Personalitatea sa a fost singulară între contemporanii săi, abordând texte și subiecte ignorate de alții sau față de care mulți dintre contemporanii săi erau chiar ostili.

Probabil și formarea sa, în spiritul disciplinei impuse de filologia clasică, a dat personalității sale o trăsătură specifică. Dar, cu siguranță, ceea ce îl singulariza între contemporanii săi, în general, și între membrii grupului de lingviști clujeni era în special concepția sa asupra studiului filologic și metoda sa de lucru².

Într-un manuscris păstrat în fondul Drăganu la Secția de manuscrise și carte rară a Bibliotecii Academiei Române, Filiala din Cluj-Napoca, intitulat *Introducere în istoria literaturii*, Nicolae Drăganu ne oferă o imagine cu totul inedită și, evident, în contradicție cu cea pe care o cultiva Sextil Pușcariu asupra științelor limbii. Fidel unei perspective neogramatice³, Drăganu afirmă explicit: „Istoria

¹ S-a născut în 18 februarie 1884, la Zagra, jud. Bistrița-Năsăud. A studiat la școala din sat, iar apoi la Liceul Grăniceresc din Năsăud, unde s-a impregnat de atmosfera care a produs marile valori ridicate de pe aceste meleaguri. Cultul pentru George Coșbuc, unul dintre fiii meleagurilor năsăudene, s-a concretizat, ulterior, în contribuții valoroase la descifrarea începuturilor lui literare. A urmat, între 1902 și 1906, cursurile Universității din Budapesta, unde a studiat limbile clasice și limba și literatura română. Tot atunci și-a susținut doctoratul cu primul studiu dedicat formării cuvintelor în limba română, *A román szótözetétel* (Bistrița, 1906). În primii ani de după absolvire a funcționat ca profesor la Liceul Grăniceresc din Năsăud, iar din 1916 a fost docent la Universitatea din Cluj, între 1916 și 1918 fiind conferențiar la aceeași universitate. După înființarea universității românești a Daciei Superioare (Universitatea Ferdinand I) din Cluj, a funcționat până în anul morții (17 decembrie 1939) ca profesor de limba și literatura română veche. În 1923 a fost ales membru corespondent al Academiei Române, iar în 1939 membru titular.

² O primă formulare a concepției sale despre filologie a făcut-o în *Critica științifică în filologia noastră actuală*, lucrare publicată în „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj”, I, 1922, p. 363–378.

³ Semnificativă este și bibliografia pe care o citează: A. Philippide, *Introducere în istoria limbii și literaturii române*, Iași, 1888; W. Freund, *Triennium philologicum oder Gemälzder Wissenschaften*, Stuttgart, 1906; A. Boeck, *Enzyklopädie und Methodologie der philologischen Wissenschaften*, ed. a II-a, 1906; W. Wundt, *Logik*, 1908; G. Körting, *Enzyklopädie und Methodologie der romanischen Philologie*, Leipzig, 1884; G. Gröber, *Grundriss der romanischen Philologie*, Strassbourg, 1906; K. Klee, *Grundriss der englischen Philologie*, 184; H. Paul, *Grundriss der germanischen Philologie etc.*

limbii și literaturii fac parte din *filologie*. Iar filologia, după definiția cea mai largă, este acea parte a istoriei care are ca obiect de expunere viața omenească în toate manifestările ei”. Considerând, precum toți neogramaticii, filologia ca o disciplină supremă a cercetării umaniste, el observă că „Aceste manifestări se întâmplă pe trei terene [sic!] principale: a) pe terenul de activitate omenească în genere, adică în limbă, religione și moravuri; b) pe terenul vieții sociale de stat, adică în întâmplările istoriei și în viața de drept; c) pe terenul manifestării sufletești, adică al artelor, literaturii și științii”.

Conform acestei viziuni, spune N. Drăganu, disciplinele filologice „se pot împărți în următoarele grupe: a. pentru domeniul limbii, religiunii și moravurilor (deci și pentru ceea ce numim *folklor*), *gramatica*, *arheologia* sau studiul vieții private (antichități private), *mitologia* și *religia*; b. pentru domeniul vieții de stat: *istoria*, *politica*, *arheologia* sau studiul vieții de stat (antichități politice) și sociale (antichități sociale), *dreptul*; c. manifestărilor sufletești individuale: *literatura*, cu disciplinele formale, *poetică*, *ritmică* și *metrică*, *retorică*; *artele plastice*: *arhitectura*, *sculptura*, *pictura*, *artele industriale*, *istoria științelor* și *a filosofiei*”. Nicolae Drăganu nu ignoră nici mănunchiul științelor auxiliare: „La aceste *discipline principale* se mai pot adăuga o seamă de *discipline fundamentale* și altele *auxiliare* și *introdutive*: A. *discipline fundamentale* (teoria metodelor filologice) sunt: *critica* și *hermeneutica*; B. *discipline speciale auxiliare*: *paleografia*, *papyrologia*, *epigrafia*, *numismatica*; C. *disciplinele introdutive* sunt de două feluri: 1. *introdutive generale* pentru întreaga știință filologică: *istoria filologiei* și *izvoarele filologiei* (diplomatica); 2. *introdutive speciale* pentru diferitele discipline principale: α) pentru *gramatică*: a) *lingvistica generală* și β) pentru *istorie* și *arheologie*: *geografia* și *cronologia*”.

Redactat în timp ce alți membri ai grupului lingviștilor clujeni se raliau unor tendințe ale lingvisticii moderne (geografia lingvistică, lingvistica structurală, sociolingvistica etc.), cursul lui N. Drăganu denotă o poziție rezervată, dacă nu chiar refractară în fața înnoirilor din domeniu, profesorul rămânând tributar unor tendințe de la sfârșitul secolului anterior și încă valabile în primele decenii ale secolului al XX-lea.

Rostul nostru fiind doar cel de a constata faptele și mai puțin de a le judeca, considerăm că mai important este a încerca aprecierea consecințelor acestei poziții asupra activității savantului, o activitate pe care contemporanii o apreciau nu numai prin prolificitatea ei, ci și prin ineditul temelor abordate.

Văzută ca o disciplină implicată în totalitatea științelor umane, filologia primea, în concepția lui N. Drăganu, o funcție de excepție: ea era privită ca o cheie de boltă a oricărei construcții în domeniul particular ale științelor umane, la ea trebuiau să apeleze toate acestea în dorința de a beneficia de o metodologie științifică sigură.

Relația filologiei cu lingvistica este un motiv de meditație pentru profesorul clujean. „Oricât de apropiate sunt, prin obiectul studiului lor, filologia și lingvistica

sunt astăzi două discipline deosebite. Deosebirea celor două discipline lingvistice o pricinuieste nu atât obiectul studiat, nici punctele de vedere teoretice, cât, mai mult, cele practice”. Citându-l pe P. Kretschmer, N. Drăganu nu ezită să susțină că: „Filologul și lingvistul se ocupă, deopotrivă, de limbă, dar cel dintâi cu activitatea de limbă individuală, cum se găsește în textele literare, acesta din urmă cu cea generală, cu normele și legile care o stăpânesc. Filologul, așadar, este nevoit să adâncească individualități lingvistice”. Între cele două discipline nu există, după părerea lui N. Drăganu, o relație de subordonare, ci una de complementaritate. Și părerea sa ni se pare corectă.

La fel de complexă este relația dintre filologie și istorie. Folosind din nou argumente extrase din studiile neogramaticilor germani⁴, combătând părerea anterioară acestora exprimată de A. Boeck, care a confundat filologia cu istoria, el spune răspicat: „S-a stabilit că filologia, având în vedere chiar și originea sa, își îndreaptă atenția în rândul întâi asupra literaturii și înțelegerii ei lingvistico-artistice”.

Între cele două există, exact ca în cazul relației lingvisticii cu filologia, un raport de interdependență: „Se știe că istoria unui popor începe deodată cu formarea limbii lui. Apoi, cele mai multe documente și știri care ne mijlocesc cunoașterea întâmplărilor trecute ne sunt transmise prin limbă: limba respectivului popor ori a altora. Pentru amândouă aceste pricini cunoașterea și studiul limbii și cel al faptelor sunt strâns legate deolaltă și se întregesc împrumutat”. N. Drăganu afirmă: „Îndărătul cuvintelor stau faptele. Lămurindu-le pe cele dintâi, le explicăm pe acestea din urmă; și invers. Sunt chestiuni istorice care nici nu pot fi înțelese decât cu ajutorul filologiei (de exemplu anumite obiceiuri, instituțiuni de drept străvechi etc.), precum sunt și chestiuni filologice care nu pot fi explicate fără cunoașterea faptelor la care se referă și a istoriei lor”.

Se constată și unele diferențe: „Totuși istoria se deosebește de filologie atât în privința materiei cât și a punctului de plecare și a metodei. Filologul privește limba ca întreg, în construcția și dezvoltarea sa, literatura ca forma conținutului operelor lingvistice, menită să ne ajute înțelegerea lor deplină; istoricul n-are în vedere decât geneza și evoluția pragmatică a faptelor literare și lingvistice; pentru cel dintâi evoluția este lucru secundar, pentru cel de al doilea principal. Fiecare este necesară celeilalte ca știință auxiliară. Filologul, deci, trebuie să aibă cunoștințe istorice, iar istoricul cunoștințe filologice”⁵.

Această perspectivă, care l-a individualizat în rândul membrilor școlii lingvistice clujene, l-a condus pe Nicolae Drăganu spre abordarea unor direcții pe care alții nu le-au atins. El nu este singurul filolog al Muzeului Limbii Române⁶.

⁴ Se citează numele lui Körting, Gröber, Elze, Paul etc.

⁵ Autoritățile citate sunt E. Bernheim, *Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichtsphilosophie* și W. Bahner, *Einführung in das Studium der Geschichte*, ambii reprezentanți ai pozitivismului istoric, respectiv ai școlii neogramatice.

⁶ Vezi Octavian Șchiau, „Muzeul Limbei Române” și studiul literaturii române vechi, în StUBB. Series Philologia, XLIII, 1988, nr. 2–3, p. 3–8 și idem, *Centenar Nicolae Drăganu: Literatură română veche*, în „Steaua”, XXXV, 1984, nr. 3, p. 32.

Filolog era mentorul școlii clujene, Sextil Pușcariu. În primul rând *Istoria literaturii române. Epoca veche*, care a cunoscut trei ediții în interval de 15 ani, fiind, până la apariția *Istoriei literaturii române vechi* a lui Nicolae Cartoian, cea mai bună sinteză asupra a trei secole de literatură națională, dar și multe alte studii, care porneau de la textele literare vechi, fac, și în privința filologiei, din Sextil Pușcariu un șef de școală. Filolog era Alexe Procopovici, care a realizat o excelentă ediție a *Cazaniei a II-a* a lui Coresi, filolog era și Constantin Lacea, care a cercetat limba *Vieților sfinților* a mitropolitului Dosoftei, *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei sau a descoperit *Cel mai vechi calendar românesc* (1733). În aceeași direcție a științei filologice se înscriau unele din scrierile cercetări ale lui V. Bogrea și tot filologiei i s-au dedicat cercetători mai tineri, precum Șt. Pașca. Dar cel care a ilustrat prin excelență domeniul a fost Nicolae Drăganu.

Conform concepției sale, filologia se dovedea un instrument ideal pentru reconstituirea unor epoci ale istoriei noastre, unde, prin lipsa documentelor scrise, oferea informații de primă importanță. O parte dintre studiile care încercau să găsească un răspuns unor probleme de lingvistică prin cercetări onomastice au fost *Toponimie și istorie*⁷, dar mai ales *Români în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*⁸. Lucrarea, prima în domeniul toponimiei și onomasticii noastre istorice, încerca să răspundă și unor comandamente ale momentului: polemica (cu substrat politic) prin care istoriografia maghiară susținea teoria imigrației românilor din sudul Dunării după venirea ungarilor în Panonia și Transilvania⁹ era contracarată prin dovedirea existenței unei vechi onomasticii (antroponimie și toponimie) românești în documentele latine din secolul al IX-lea până în cel de al XIV-lea¹⁰.

Lucrări de replică, textele lui Nicolae Drăganu în domeniul toponimiei și onomasticii istorice au fost compuse în acord cu școala istorică clujeană, care, mai mult decât alte școli interbelice românești de istorie, a purtat o lungă polemică cu istoriografia maghiară, îngroșând, la rândul ei, anumite aspecte ale istoriei Transilvaniei¹¹.

⁷ Cluj, 1928 (Biblioteca Institutului de Istorie Națională, I).

⁸ București, 1933 (Academia Română. Studii și cercetări, XXI).

⁹ Chiar în *Prefață*, Nicolae Drăganu mărturisește: „Lucrarea pe care o dau la lumină în acest volum nu a fost plănuită de la început de întinderea pe care o are. Ea a crescut din câteva cercetări izolate și, mai ales, din trei dări de samă: una asupra cărții lui I. Melich, *A honfoglaláskori Magyarországi*, Budapeșt, 1925–1929, celelalte asupra studiilor lui L. Treml, *Die ungarische Lehnwörter im Rumänischen ... și A románság őshazája és a Kontinuitás*”.

¹⁰ Este semnificativ faptul că N. Drăganu își încheie investigația în secolul al XIV-lea, deși un bogat material toponomastic și onomastic românesc se poate găsi în documentele din secolele următoare.

¹¹ Semnificativ ni se pare faptul că N. Drăganu este singurul dintre reprezentanții școlii lingvistice clujene care a participat masiv cu studii la diferite numere din „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj”. Un număr impresionant de articole ale sale despre etimologia românească a unor toponime (*Cluj, Ardeal* etc.), care dovedeau, implicit, vechimea elementului românesc în Transilvania, ne întărește acest punct de vedere.

Activitatea de editare și comentare a textelor vechi a început-o înainte de primul război mondial, editând, sub egida Academiei Române, *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu și Codicele Marțian*¹². Au urmat: *Cea mai veche carte rákóczyană*¹³, *Un fragment din cel mai vechi Molitvenic românesc*¹⁴, *Pagini de literatură veche (O colecție de cărți populare într-un manuscris din jumătatea a doua a sec. XVIII)*¹⁵, *Manuscrisul Liceului Grăniceresc «G. Coșbuc» din Năsăud și săsismele celor mai vechi manuscrise românești*¹⁶, *Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan, voievodul Moldovei*¹⁷, *Un nou exemplar din Mărturisirea păcătoșilor*¹⁸ și *Un manuscris calvino-român din veacul al XVII-lea*¹⁹. Fiecare dintre textele discutate era însoțit de transcrieri integrale (sau ample excerpte), studiu filologic, diplomatic, filigranologic²⁰, studiu lingvistic și glosar, dând exemple de probitate și acuratețe științifică.

Ancorat, după cum am spus, în gândirea neogramatică, Nicolae Drăganu a realizat o investigație pozitivistă asupra manuscriselor și cărților investigate. Combinarea studiului lingvistic cu cel cultural și, mai ales, cu cel de istorie culturală l-a condus însă la investigații interdisciplinare, în care argumentele lingvistice, folclorice, istorice sau arheologice se întretaiau, susținându-se unele pe altele într-un discurs unic și coerent. Spre deosebire de Nicolae Iorga, care punea pe primul plan în cercetarea de istorie literară veche investigația istorică, sau în opoziție cu ceilalți lingviști (O. Densusianu, Al. Philippide, I.-A. Candrea, G. Pascu etc.) și în consonanță cu imaginea pe care o oferea *Istoria literaturii române. Epoca veche* a lui Pușcariu, profesorul clujean dădea o imagine larg culturală textului vechi, plasându-l într-un context preponderent religios-cultural.

Acest punct de vedere l-a condus pe Nicolae Drăganu la o cercetare mai amănunțită a textelor redactate în Transilvania, înțelegând că, prin complexul cultural și religios inedit care le-a generat, acestea ocupă un loc aparte în ansamblul culturii noastre vechi. Manuscrisele și cărțile vechi găsite în biblioteca Liceului Grăniceresc „G. Coșbuc” din Năsăud, cele ale Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj sau ale altor biblioteci ardelenene l-au condus la investigarea aspectelor specifice ale raportului literaturii noastre vechi cu Reforma, dar și cu alte curente culturale occidentale. Toate acestea l-au condus la redactarea unei schițe de istorie

¹² București, 1914.

¹³ Publicată în „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj”, I, 1921, și extras.

¹⁴ DR, II, 1922, și extras.

¹⁵ DR, III, 1923, și extras.

¹⁶ DR, III, 1922–1923, și extras.

¹⁷ „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj”, III, 1924, și extras.

¹⁸ „Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj”, IV, 1926–1927, și extras..

¹⁹ Extras din *Fraților Alexandru și Ioan Lapedatu*, București, 1936.

²⁰ Este între primii români care pune accentul pe folosirea filigranologiei în cercetarea filologică.

a literaturii românești din Transilvania în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea (*Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIIIe siècle*²¹).

Exerciții de filologie și acribie științifică sunt și numeroasele recenzii (unele foarte ample) dedicate unor lucrări de filologie românească sau străine, de multe ori adevărate studii personale dedicate temei respective.

Cercetarea arhivei personale a lui N. Drăganu (aflată în colecțiile Bibliotecii Academiei Române, Filiala din Cluj-Napoca) ne relevă multe aspecte inedite ale activității sale lingvistice, în general, și filologice, în special. O seamă de proiecte, neterminate datorită decesului prematur, ne lasă să întrededem un proiect mult mai amplu în cercetarea acestor conexiuni ale filologiei cu alte domenii ale lingvisticii sau științelor sociale, dar și unele proiecte, nefinalizate, din păcate, ale unor ediții de texte²².

Fidel punctului de vedere conform căruia filologia era o disciplină suverană în cercetarea lingvistică, el a implicat-o în toate cercetările sale, de la etimologie până la sintaxa istorică. De aceea, cercetările sale în domeniul filologiei pot să constituie punctul de coerență a întregii sale activități.

*Biblioteca Academiei Române
Filiala Cluj
Cluj-Napoca, str. M. Kogălniceanu, 12 – 14*

²¹ *La Transylvanie*, București, 1938, p. 599–655, și extras. O ediție a variantei românești a textului este în curs de publicare sub îngrijirea lui O. Șchiau și E. Pavel.

²² Transcrierile unor manuscrise calvino-române ne lasă să întrededem că pregătea ediții ale acestora.